

Данило Михайлович КРАВЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу рукописів
Львівської національної наукової бібліотеки України
імені В. Стефаника,
старший викладач кафедри історії музеєзнавства
та культурної спадщини
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-1963-9678>
Davydov@gmail.com

ЛИСТУВАННЯ М. ДЕМКОВИЧА-ДОБРЯНСЬКОГО ТА В. КУБІЙОВИЧА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НТШ НА ЕМІГРАЦІЇ

Мета статті — проаналізувати листування В. Кубійовича та М. Демковича-Добрянського крізь призму наукової діяльності європейського відділу Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ, м. Сарсель, Франція). **Методологія дослідження.** У статті використано герменевтичний та описовий методи, а також синтез і теоретичний аналіз, що дало змогу узагальнити та систематизувати матеріал, вичерпно його схарактеризувати. **Наукова новизна** статті полягає в розкритті невідомих раніше сторінок діяльності європейського НТШ у другій половині ХХ ст. на основі неопублікованого листування визначних учених. **Висновки.** На основі епістолярію членів НТШ М. Демковича-Добрянського і В. Кубійовича розкрито особливості наукової роботи товариства, зокрема в ділянці видання «Енциклопедії українознавства». М. Демкович-Добрянський брав активну участь у редагуванні та рецензуванні особливо суперечливих статей-гасел, що стосувалися історії Другої світової війни та української діаспори — «Українська Національна Рада у Львові» (1941 р.), «Українська Національна Рада у Києві» (1941 р.), «Українська Національна Рада» (1947–1978 рр.), «Українська Народна Республіка в екзилі», «Український Союз Хліборобів Державників», «Фольксдойче», «Український Національно-Державний Союз», «Ганс Франк» та ін. Важливим внеском М. Демковича-Добрянського до

«Енциклопедії українознавства» були його великі статті «Великобританія» та «Нація» (яка залишилася неопублікованою). Учені у своїх листах характеризували важливість енциклопедичного видання для української науки та описували свої враження від робочого процесу над її створенням. Дослідження внеску представників української діаспори у наукову діяльність НТШ — це перспективний напрям майбутніх студій, адже дасть змогу осмислити нові сторінки в історії вітчизняної науки.

Ключові слова: Михайло Демкович-Добрянський, Володимир Кубійович, Наукове товариство ім. Шевченка в Європі (м. Сарсель), діаспора, «Енциклопедія українознавства».

Актуальність та новизна пропонованої тематики зумовлені тим, що досі немає ґрунтовного аналізу епістолярної спадщини М. Демковича-Добрянського і В. Кубійовича — осіб, що відігравали важливу роль у творенні української діаспорної науки. У статті також схарактеризовано загальний стан неопублікованого корпусу листів, що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (ЛННБУ ім. В. Стефаника). Основне **завдання статті** — проаналізувати наукову діяльність європейського відділу НТШ (м. Сарсель) крізь призму листування згаданих діячів.

Аналіз попередніх публікацій. У національній історіографії сарсельський період НТШ висвітлений крізь призму видання «Енциклопедії українознавства». Цю тематику досліджували А. Жуковський [2, 3] та М. Железняк [1]. Окрім наукових розвідок, відзначимо також збірник документів «З лабораторії творення “Енциклопедії українознавства”», що вийшла за редакцією згаданого М. Железняка [4].

У відділі рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника зберігається архів публіциста Михайла Демковича-Добрянського, серед епістолярних матеріалів якого є значний корпус листів до нього Володимира Кубійовича, а також копії листів останнього. Хронологічно листування охоплює період між 08.03.1953 р. та 19.02.1985 р. Епістолярій авторства М. Демковича-Добрянського (всього 36 листів) нерівномірно розподілений у часі: 1955 р. (1 лист); 1967 р. (1 лист); 1971 р. (3 листи); 1974 р. (2 листи); 1975 р. (3 листи); 1976 р. (1 лист); 1977 р. (7 листів); 1978 р. (6 листів); 1979 р. (1 лист); 1980 р. (4 листи); 1981 р. (7 листів); 1982 р. (1 лист); 1984 р. (1 лист). Більшість листів М. Демковича-Добрянського (34) — рукописні (копії) і 2 — машинописні. Епістолярій В. Кубійовича (усього 72 листи) охоплює

1953–1985 рр.: 1953 р. (3 листи); 1954 р. (1 лист); 1955 р. (2 листи); 1956 р. (1 лист); 1970 р. (2 листи); 1971 р. (3 листи); 1972 р. (1 лист); 1973 р. (3 листи); 1975 р. (2 листи); 1976 р. (3 листи); 1977 р. (9 листів); 1978 р. (12 листів); 1980 р. (6 листів); 1981 р. (12 листів); 1982 р. (4 листи); 1983 р. (2 листи); 1984 р. (1 лист); 1985 р. (1 лист); дати двох — не встановлено. Більшість листів В. Кубійовича (51) — автографи, 4 — написані на туристичних листівках із різних країн світу. Також серед епістолярію є три т. зв. «Кубійовичівські бюлетені», які вчений періодично надсилав своїм колегам і друзям. Найінтенсивніше листування обох учених припадає на кінець 1970-х — початок 1980-х років. Від першого до останнього листа — це спілкування рівних, позначене взаємною повагою і довір'ям. Здебільшого в листовному діалозі йдеться про написання статей-гасел для «Енциклопедії українознавства».

Якщо ім'я В. Кубійовича, що стоїть поряд з іменами видатних діячів української науки, добре відоме широкому загалу, то роль і місце М. Демковича-Добрянського в українській історії ще потребує дослідження. Доцільно докладніше схарактеризувати його постать. У 1926 р. він з відзнакою закінчив Українську академічну гімназію у Львові. Згодом вивчав філологію та історію у Львівському університеті, право і політичні науки — у Відні та в Берліні. У 1920-х роках, навчаючись у Львові, М. Демкович-Добрянський брав активну участь в українському молодіжному націоналістичному русі, зокрема в Союзі української націоналістичної молоді (СУНМ). У 1970-х роках, перебуваючи на еміграції, М. Демкович-Добрянський у своїх листах до голови НТШ В. Кубійовича пригадував деталі про діяльність СУНМ. На думку публіциста, роль організації в українському молодіжному русі 1920-х років перебільшено. Очолюючи СУНМ, О. Боднарівич та М. Добрянський не прагнули підпорядкувати собі всі студентські осередки, а лише боролись із радянофільськими впливами серед молоді: «Правда, “Академічний Дім”, Студентська Громада та другі легальні студентські організації були під його впливом»¹. У 1928 р. М. Добрянський став членом найвпливовішої української партії в Польщі — Українського національно-демократичного об'єднан-

---

¹ Листи М. Демковича-Добрянського до В. Кубійовича // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (ЛННБУ). Ф. 298. Оп. 2. Спр. 74. Арк. 24.

ня (УНДО). У 1930-х роках розпочалася його редакторська діяльність. Упродовж 1933–1939 рр. М. Добрянський працював співредактором та дописувачем літературно-наукового місячника «Дзвони» (Львів, 1931–1939), співробітником тижневика Українського католицького союзу «Мета» (Львів, 1931–1939) та його додатку «Христос Наша Сила». У 1930-х роках М. Демкович-Добрянський перебував під впливом ідей В. Липинського, що підтверджувалося його публікаціями в згаданих «Дзвонах». На думку М. Демковича-Добрянського, усі нові політичні ідеології та течії, що виникали в різних країнах, намагалися якось упорядкувати суспільні відносини. Серед таких течій був і більшовизм, якому українці мали б протиставити власну ідеологію, а саме класократію у формі монархії, «бо універсальній ідеї більшовизму мусимо протиставити універсальну ідею українства. Ця універсальність ідеї Липинського дає українству знову великий зміст»². Саме московський більшовизм, на думку публіциста, був найбільшою загрозою для західної цивілізації, дарма, що виник він у Європі.

Під час Другої світової війни М. Добрянський був обраний членом президії Українського центрального комітету (УЦК) у Кракові, який очолював В. Кубійович. З осені 1943 р. до липня 1944 р. М. Добрянський перебував у Львові, де обіймав посаду заступника голови Українського крайового комітету. У цей час майже не працював як журналіст, винятком є статті з політичних питань на сторінках журналу «Нові дні». Саме у воєнний період М. Демкович-Добрянський почав співпрацю з В. Кубійовичем, яка згодом переросла в плідне наукове співробітництво. В. Кубійович пригадував у спогадах: «Закінчу цей розділ згадкою про тих, з ким в'язала мене не лише спільна праця, але й особисті приятні зв'язки, що залишилися часто до сьогодні... моїм дорадником був ред. Михайло Добрянський...»³ Вони часто зустрічалися в Мюнхені одразу після закінчення Другої світової війни, адже обоє мали стосунок до таборів з українськими переселенцями в Баварії. У середині 1940-х років репатріаційна комісія Радянського Союзу активно «схиляла» українців у таборах переміщених осіб до повернення в СРСР. Така доля могла спіткати й В. Кубійовича, проте М. Добрянський був одним з тих, хто вря-

² Демкович-Добрянський М. Від Київської Руси до В'ячеслава Липинського // Дзвони. 1936. № 6–7. С. 265.

³ Кубійович В. Мені 70. Париж-Мюнхен, 1970. С. 56.

тував ученого: «На селі я повернувся до праці над історією УЦК... коли (новий донос!) з'явилася у мене американська поліція, арештувала мене і перевела до Меммінгену. Перспективи були не світлі — мене могли видати більшовикам. Американська поліція доручила мені відповісти на письмі на низку запитів. Вони стосувалися моєї співпраці з німцями, з ген. Шандруком, а між іншим був такий кульмінаційний пункт “Хто, крім Вас, ухвалював у Генеральній Губернії смертні вирoki на українців?” Це мене дещо розвеселило. Я написав довгий еляборат, в якому з'ясував суть моєї праці в УЦК і ролю дивізії. Мої приятелі — Шлемкевич, Тарнавський, Добрянський, д-р Мацьків (Теодор Мацьків — історик, дослідник козацької доби. — Д. К.) та ін. — швидко прийшли з допомогою: прохали д-ра Степана Витвицького, щоб перебрав мою оборону, на що він погодився. Мене по шістьох тижнях випустили на волю»⁴. У 1949 р. М. Демкович-Добрянський емігрував до Великої Британії.

В еміграції М. Демкович-Добрянський співпрацював із місячником «На чужині» (1946–1947), редагував мюнхенський журнал «Проблеми» (1947–1948) та лондонський тижневик «Українська думка» (1949–1950). Від 1954 р. він працював в українському відділі радіо «Свобода» у Мюнхені, а у 1956–1972 рр. очолював його українську редакцію. Упродовж 1950–1980-х років М. Добрянський постійно друкувався на шпальгах авторитетних діаспорних часописів. Найвідоміші його наукові праці присвячені історії українсько-польських та українсько-російських відносин. Часто писав статті до історії української Церкви та про політичне становище української еміграції.

Помер М. Демкович-Добрянський 4 лютого 2003 р. у Лондоні, де його й поховали. Був бібліофілом і нагромадив приватну збірку (чи не найбільшу серед українців у Сполученому Королівстві) наукових та інших видань, передовсім з україністики, але також на історичні, політологічні, культурні, філософські та інші теми. Після його смерті основну частину цієї збірки передано, згідно з його заповітом, бібліотеці Українського католицького університету у Львові. У листі до дарувальника від 12 листопада 1994 р. ректор Українського католицького університету отець Михайло Димид писав: «Я сприйняв Ваш дар як благословення у нелегкий, але такий потрібний нашому українському народові час відновлення бого-

---

⁴ Кубійович В. Мені 70. Париж-Мюнхен, 1970. С. 76.

словських і філософських наук». Його ж особистий архів з рештою бібліотеки упродовж 2005–2010 рр. було передано до відділу рукописів ЛННБУ ім. В. Стефаника. Бібліотека М. Демковича-Добрянського хоч і широкопрофільна, але тематично єдина: історія України, західноєвропейське, українське та російське мистецтво, церковна історія, відбитки та окремі випуски періодичних, серійних, багатотомних видань, довідкова література (довідники, словники, енциклопедії, путівники, бібліографічні покажчики), каталоги. Художньої літератури найменше, але є цінні видання першої половини ХХ ст. Це далеко не повний тематичний і жанровий характер книгозбірні. Якщо говорити про хронологію книг М. Добрянського, то це видання ХІХ і ХХ ст. Широка й мовна палітра дібраних дослідником книг — німецька, російська, італійська, польська, українська та англійська мови [7, с. 1369].

М. Добрянський — автор кількох книжок про українські національні відносини у ХІХ ст.⁵, історію Галичини початку ХХ ст.⁶, відносини України й Росії⁷, а також історію української Церкви⁸, суспільно-політичну ситуацію в еміграції⁹ тощо. У 1950-х роках з'являються статті М. Добрянського, присвячені єврейській історії, становищу Держави Ізраїль та українсько-єврейським взаєминам [6]. У 1992 р. М. Демкович-Добрянський був обраний головою Товариства українців Великої Британії. На туманному Альбіоні історика вшанував, зокрема, посол України в Сполученому Королівстві академік Сергій Комісаренко [5, с. 475]. Праці М. Добрянського були в колекціях відомих українців. Журналіст та публіцист Микола Рябчук активно листувався зі своїм колегою з Лондона: «Ваші книжки

---

⁵ Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки в ХІХ сторіччі. Мюнхен, 1969. 114 с.

⁶ Демкович-Добрянський М. Потоцький і Бобжинський — Цісарські намітники Галичини 1903–1913. Рим, 1987. 132 с.

⁷ Демкович-Добрянський М. Україна і Росія: історичні нариси на тему російського імперіялізму. Рим, 1989. 172 с.

⁸ Демкович-Добрянський М. Митрополит Шептицький і «Дивізія Галичина» // Патріярхат. 1999. Лип.-серп. С. 13–15; Добрянський М. Чому потрібний нам патріярхат? // Церковний Вісник. 1978. № 14. С. 8.

⁹ Добрянський М. Асоціація проти Інституту: що означає виступ Асоціації незалежних советознавців проти української співпраці з Інститутом для вивчення ССРСР. Мюнхен, 1956. 43 с.

в мене є всі — “Потоцький і Бобжинський”, “Українсько-польські стосунки” та “Україна і Росія”»¹⁰. Знаний український письменник, перекладач, науковець Юрій Покальчук високо оцінив «Україну і Росію» М. Добрянського: «Серед дедалі рідше та все ж незупинно видаваних книг на українську тематику, що виходять українською мовою за кордоном, привертає увагу непересічне і оригінальне дослідження “Україна і Росія”, що належить перу одного з найстарших вчених української діаспори, професора Михайла Демковича-Добрянського»¹¹. Зазначимо, що в праці «Фінал третього Риму (Російська місяньська ідея на зламі тисячоліть)» дослідник Роман Кісь неодноразово посилався на цю працю М. Добрянського¹².

Французьке місто Сарсель (Сарсель Сент Бріз), що за 17 км на північ від столиці, у другій половині ХХ ст. асоціювалося з науковою діяльністю НТШ у Європі. Саме тут створювалася 11-томна «Енциклопедія українознавства», що стала епохальною спадщиною української науки в еміграції. Засновником наукового центру НТШ у Сарселі був архієпископ Іван Бучко (почесний член товариства з 1949 р.), який добився поважних грошових вливань із боку Церкви. Улітку 1951 р. до Сарселя переїхали члени НТШ, що після закінчення війни опинилися в Німеччині. Урочисте освячення вже колишнього готелю «Beausejour», де розмістилося товариство, відбулося 28 серпня 1951 р.

Найвизначнішим науковим досягненням НТШ у Сарселі стала багатотомна «Енциклопедія українознавства», над якою працювали кілька десятиліть. Українська Народна Республіка в екзилі від імені її політичних інституцій — Української національної ради (УНРади) та Державного центру УНР — підтримувала видання «Енциклопедії українознавства». Зазначимо, що М. Добрянський, як і дехто з інших авторів та редакторів енциклопедії, входив до складу УНРади. У 1950-х роках президент УНР С. Витвицький запропонував В. Кубійовичу очолити виконавчий орган УНРади, але вчений відмовився від цієї пропозиції, щоб продовжувати працювати як на-

---

¹⁰ Рябчук Микола. Листи до М. Демковича-Добрянського // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 655. Арк. 7.

¹¹ Покальчук Ю. Україна і Росія: вчора і сьогодні // Слово і Час. 1991. № 7. С. 78.

¹² Кісь Р. Фінал третього Риму (Російська місяньська ідея на зламі тисячоліть). Львів, 1998. 744 с.

уковець. Згодом за наполяганням М. Добрянського високу посаду в структурах УНР обійняв А. Фіголь. Саме він 1962 р. організував т. зв. Акцію «Сарсель» (Акцію-С), тобто кампанію моральної та матеріальної підтримки науковому осередку НТШ у Європі. Окрім УНРади, до цієї акції активно долучився й український пластовий сеньйорат. Бюлетенем Акції-С стали «Вісті із Сарселю», які організував сам А. Фіголь у 1963 р. та продовжував їх редагувати до 1988 р., коли з'явилося останнє число (№ 31–32, загалом 1556 сторінок)¹³. Сам А. Фіголь часто бував у Сарселі для обговорення «нескінченних проблем стосовно ЕУ»¹⁴. Визначними авторами статей у «Вістях» були М. Добрянський, В. Маркус, О. Прицак та інші представники української науки в діаспорі. Акція-С була позитивно сприйнята закордонними українцями, які фінансово забезпечили закінчення видання «Енциклопедії українознавства»¹⁵. У «Вістях із Сарселю» було опубліковано списки книжок, пересланих авторами або видавництвами для НТШ у Сарселі, а також короткі довідки про жертводавців.

Упродовж 1950–1980-х рр. М. Демкович-Добрянський долучився до створення та редагування десятків статей-гасел для «Енциклопедії українознавства». Публіцист, зокрема, рецензував та редагував такі «непрості» гасла, як «Українська Національна Рада у Львові» (1941 р.), «Українська Національна Рада у Києві» (1941 р.), «Українська Національна Рада» (1947–1978 рр.), «Українська Народна Республіка в екзилі», «Український Союз Хліборобів Державників», «Фольксдойче», «Український Національно-Державний Союз», «Ганс Франк» та ін. Надсилаючи М. Добрянському ці гасла на рецензування, В. Кубійович зауважував: «Всі ці гасла є “делікатні”. Деякі події представляються і засвітлюються різно різними партіями чи партійними діячами. Але наш “делікатний підхід” до проблеми не може полягати в тому, щоби пропускали деякі інформації»¹⁶. Зокрема, щодо гасла «Україн-

¹³ Будівничі НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985) і Атанас Фіголь (1908–1993). Київ ; Нью-Йорк ; Чикаго, 1998. С. 155.

¹⁴ Лист А. Фіголя до М. Демковича-Добрянського // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 700. Арк. 4.

¹⁵ Акція-С // Вісті із Сарселю. 1965. № 5. С. 3–6.

¹⁶ Лист В. Кубійовича до М. Демковича-Добрянського // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 545. Арк. 11.

ська Національна Рада»¹⁷ М. Добрянський пропонував детальніше представити правову структуру та взаємини між УНРадою та президентом УНР в екзилі, а також: «Треба делікатно написати, що є 2 табори УНР»¹⁸.

Листування вчених висвітлює раніше не знані сторінки в житті сарсельського НТШ. Дослідники обговорювали тематику гасел-статей для енциклопедії, аналізуючи важливі історичні події та особистостей з українського минулого. У листах є інформація про відомих членів еміграційного НТШ та інших українських науковців. Часто наголошувалося на скрутному фінансовому становищі товариства та намаганні В. Кубійовича його покращити. Зокрема, не раз згадано Канадський інститут українознавства (Canadian Institute of Ukrainian Studies), який взяв на себе частину видатків, пов'язаних із виданням «Енциклопедії українознавства».

З огляду на те, що М. Добрянський жив у Великій Британії, В. Кубійович просив його доповнити гасло «Українське Бюро в Лондоні», що було складене на основі інформації з видання «Український статистичний вісник» за 1936–1937 рр.¹⁹. Проте дослідник не зміг допомогти: «До Вашого тексту не можу додати нічого. У Лондоні вже нема нікого, хто б міг дати будь яку інформацію про передвоєнні часи»²⁰. Головний редактор «Енциклопедії українознавства» нерідко звертався до М. Добрянського з проханням дізнатися біографічні відомості про того чи того діяча, надати адреси, номери телефонів тощо: «...потрібні нам інформації про осіб, які знає о. Губаржевський Ігор. Тому, що не маємо його адреси, а справа дуже спішна, просимо Вас, будьте ласкаві, довідайтеся від нього такі дані: місце і дата народження, імена і титули праць Безкровного²¹, Білодіда²², Бой-

---

¹⁷ Лист М. Демковича-Добрянського до В. Кубійовича // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 125. Арк. 14.

¹⁸ Там само. Арк. 13.

¹⁹ Відзначимо, що архів Українського інформаційного бюро в Лондоні зараз зберігається в Польському ін-ті ім. Сікорського в Лондоні.

²⁰ Лист М. Демковича-Добрянського до В. Кубійовича // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 125. Арк. 7.

²¹ Безкровний Олександр (1893–?) — мовознавець, співробітник Ін-ту мовознавства АН УРСР.

²² Білодід Іван (1906–1981) — мовознавець, педагог, міністр освіти УРСР (1957–1962).

кова²³, Борковського²⁴, Буйного²⁵, Ст. Василевського²⁶, Ващенко²⁷ (дніпропетровського мовника), Веселовської²⁸. Це все мовники. Якщо він сам усіх не знає (Василевського, напевно, знає), то, може, подасть особи або джерела, де і в кого це можна знайти. Будемо вельми вдячні за шкуру і добру відповідь. Ще раз просимо вибачити за труд і щиро вітаємо» [4, с. 80]. М. Добрянський писав та редагував гасла, що були близькі до його зацікавлень та професійної діяльності. З огляду на це В. Кубійович у 1960 р. просив його написати короткі статті «Комітет визволення від більшовизму» (тут рекомендував згадати радіо «Визволення» (від 1959 р. — радіо «Свобода»), де працював М. Добрянський) та «Інститут вивчення СРСР» (існував при цій радіостанції в Мюнхені). Також публіцистові було доручено опрацювати гасло «В'ячеслав Липинський», адже ще в 1930-х роках М. Добрянський був добре знайомий із В. Кучабським, який сповідував консервативні ідеї В. Липинського. М. Добрянський був також експертом у питанні польсько-українських відносин, тому не дивно, що В. Кубійович доручив йому написати гасло на цю тему: «У минулому році користали ми кількокрратно з вашої допомоги і рецензій, зокрема з “делікатними гаслами”. В другому тому АЕУ 2 (коли до нього прийдемо) будуть такі складні гасла, як “Польща” і “Україна”, яке обіцяв написати проф. Рудницький (Іван Лисяк-Рудницький, історик. — Д. К.), але після року відмовив»²⁹.

Для написання гасел М. Добрянський користувався як власною бібліотекою (його приватна книгозбірня була однією з найбільших в українській діаспорі), колекціями Інституту вивчення СРСР, службовою бібліотекою радіо «Свобода», а в 1970–1980-х роках збірками Бібліотеки Британського музею.

²³ Бойків Іван (1887–1932) — мовознавець, співробітник Ін-ту мовознавства ВУАН.

²⁴ Борковський Віктор (1900–1982) — білоруський мовознавець, дослідник берестяних грамот.

²⁵ Буйний Корній (?–?) — діяч українізації.

²⁶ Василевський Степан (1900–1937) — мовознавець, співавтор русифікаційного «Російсько-українського словника» (1937).

²⁷ Ващенко Василь (1905–1993) — мовознавець, дослідник діалектології.

²⁸ Веселовська Зінаїда (1900–1986) — філологиня, викладачка Харківського ун-ту.

²⁹ Лист В. Кубійовича до М. Демковича-Добрянського // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 545. Арк. 10.

Гасло «Великобританія» — серед найбільших внесків М. Демковича-Добрянського до «Енциклопедії українознавства». У статті автор подав загальну інформацію про країну (географія, історія тощо), схарактеризував українсько-британські відносини та описав життя української громади на туманному Альбіоні. Про важливість цього гасла писав один з укладачів енциклопедії В. Маркус: «Нам стаття “Великобританія” дуже потрібна»³⁰. Автор листа рекомендував М. Добрянському під час збору даних для статті обдзвонювати потрібних людей та установи: «Пам’ятайте, що деякі організації в нас матимуть окремі гасла і на них будуть посилання. Але це треба відповідно викласти у цілісність статті. Тому дещо треба сказати про ці організації і в самій статті. Важливо також подати літературу. Стаття вимагатиме деяких ілюстрацій. Прошу в цій справі висловитися і дати деякі пропозиції. Також треба буде мати мапу Англії із зазначенням головних осередків, може, тих, де є українські парафії православні і католицькі»³¹. М. Добрянський мав зібрати матеріали про «український» Лондон, Манчестер, Бредфорд, Нотінгем та Шотландію. Також В. Маркус просив його згадати про Г. Оберона — британського публіциста, прихильника України та одного із засновників Українсько-англійського товариства. В. Маркус наголошував, що згадування в статті тих чи тих прізвищ є «політикою», і потрібно бути обачним у цьому питанні. Зазначимо, що окрему статтю про українців у Великій Британії М. Демкович-Добрянський написав ще в середині 1950-х років, про що інформував у листі до В. Кубійовича: «Статтю про українців у В. Бр. поширив згідно з Вашими бажаннями. Я післав копію до Лондону з проханням, щоби перевірили. Про школи і передшкілля — нічого не знаю, теж просив інформацію. Ця стаття — доказ, як я високо ціную ЕУ, бо я так перевантажений роботою, що вже дихнути спокійно не можу»³².

Ще один великий проєкт, який готував М. Демкович-Добрянський для «Енциклопедії українознавства», — гасло «Нація». Це стаття на 15 машинописних сторінок. Публіцист слушно зазначив, що в питанні про генезу української нації немає одностайної відпові-

---

³⁰ Лист В. Маркуса до М. Демковича-Добрянського // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 584. Арк. 7.

³¹ Там само. Арк. 9.

³² Лист М. Демковича-Добрянського до В. Кубійовича // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 125. Арк. 14.

ді серед представників історичної науки: «Коли панує однозгідність серед українських істориків (різниці стосуються тільки нюансів), що українська нація — історичний факт, то переважна більшість російських істориків заперечує цей факт. У статті автор критикував радянську політику “зближення націй”, яка, на його думку, “по-ступово приведе до стирання національних відмінностей... Замість національної спільності людей прийде комуністична”³³. У листі до В. Кубійовича від 1 лютого 1967 р. М. Добрянський писав про складність цієї теми: «Посилаю статтю про націю. Стаття забрала у мене багато часу. Найважливіше, що тут нема жодного речення, яке не було перевірено. Я зробив головний наголос на стару добу княжої Русі, бо це наш фундамент. І що найважливіше — тоді існувала повнокровна, державна нація українська»³⁴. Автор статті слушно вказував голові НТШ, що поняття «нація» ще не було достатньо розроблене навіть у західній історіографії, тому він розглянув цю тему так, як вважав за потрібне. Зазначимо, що стаття-гасло «Нація» авторства М. Демковича-Добрянського так і не увійшла до «Енциклопедії українознавства».

Ще одне гасло з енциклопедії, яке збурило частину української громадськості, була стаття Я. Білінського про Спілку визволення України (СВУ) та судовий процес над нею 1930 р. у Харкові. Президія еміграційної Спілки визволення України опублікувала заяву з різними додатками, називаючи написані Я. Білінським гасла про СВУ і Спілку української молоді «провокацією» супроти цих організацій у діаспорі. Керівники названих організацій намагалися перешкодити тому, щоб публікувати заплановані і затверджені редакцією матеріали, домагаючись розміщення своїх версій статей чи пропонуючи інших авторів: «Редакція ЕУ-2 з суттєвих і засадничих міркувань не піддалася цьому тискові і опублікувала статті автора, до якого має цілковите довір'я як до сумлінного науковця-дослідника»³⁵. В. Кубійович не вважав за потрібне звертатися з пропозицією написати гасла про СВУ до авторів, які визнають існування Спілки

---

³³ Добрянський Михайло. «Нація» — проект статті для «Енциклопедії Українознавства» // ЛННБУ. Ф. 298. Спр. 165. Арк. 1.

³⁴ Лист М. Демковича-Добрянського до В. Кубійовича // ЛННБУ Ф. 298. Оп. 2. Спр. 125. Арк. 17.

³⁵ Кубійович В. З приводу вміщення у 8 томі ЕУ-2 статей «СВУ процес» і «СУМ» // Українське Слово. 1978. № 1908. С. 3.

визволення України без достатніх доказів. М. Демкович-Добрянський теж був залучений до цієї суперечки про «справжність» СВУ. У листі до В. Кубійовича від 27 грудня 1978 р. він писав: «Кілька тижнів тому я розпочав суперечку за ЕУ з одним бандерівським лідером. Пішло про СВУ і СУМ — очевидно. Я запропонував: влаштуймо публічний диспут. Ви дайте речника, що боронитиме тезу вашу, а я заступатиму позицію ЕУ. Не знаю, чи приймуть. У всякому разі хочу підготуватись»³⁶.

Зазначимо, що націоналістичні середовища в українській діаспорі критикували В. Кубійовича та всіх причетних до сарсельського осередку НТШ за «легітимізацію» радянської влади в Україні. Зокрема, Б. Дзерович у «бандерівській» газеті «Шлях перемоги» (Мюнхен) засуджував голову НТШ за тезу про те, що «УССР є правним приемником» УНР³⁷.

Висновки. Ще з часів Другої світової війни М. Демкович-Добрянський підтримував наукові й приятельські стосунки з очільником НТШ В. Кубійовичем, а тому брав активну участь у редагуванні та рецензуванні особливо суперечливих статей для «Енциклопедії українознавства»: «Українська Національна Рада у Львові», «Українська Національна Рада у Києві», «Українська Національна Рада», «Українська Народна Республіка в екзилі», «Український Союз Хліборобів Державників», «Фольсдойче», «Український Національно-Державний Союз», «Ганс Франк» та ін. М. Добрянський — автор великих за обсягом статей, зокрема «Великобританія» та «Нація». Листування науковців зберігає враження від робочого процесу в НТШ. Вивчення діяльності українських учених із діаспори — важливий перспективний напрям майбутніх наукових досліджень, що допоможе осмислити нові сторінки в історії української науки.

1. Железняк М., Іщенко О. «Енциклопедія українознавства» як об'єкт і джерельна база в наукових дослідженнях // Енциклопедичний вісник України. Київ, 2017. № 8–9. С. 40–54. <https://doi.org/10.37068/evu.8-9.4>

---

³⁶ Лист М. Демковича-Добрянського до В. Кубійовича // ЛННБУ. Ф. 298. Оп. 2. Спр. 125. Арк. 21.

³⁷ Дзерович Б. Справа загальнонаціонального значення. Вісім років змагань за зміну тези в «Енциклопедії Українознавства» // Шлях перемоги. 1978. 15 жовтня. С. 2.

2. Жуковський А. «Енциклопедія українознавства» // Енциклопедичний вісник України. Київ, 2009. № 1. С. 14–22. <https://doi.org/10.37068/evu.1.2>
3. Жуковський А. Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка в Європі. Львів ; Париж, 2000. 138 с.
4. З лабораторії творення «Енциклопедії українознавства» / відп. ред. М. Железняк. Київ, 2018. 352 с. <https://doi.org/10.37068/b/9789660286665>
5. Кравець Д. Архів Михайла Демковича-Добрянського у фондах відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. Львів, 2017. Вип. 9. С. 474–485.
6. Кравець Д. Єврейський та польський дискурси у середовищі української діаспори в 1940-х – 1980-х рр. (за матеріалами архіву М. Демковича-Добрянського) // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». Острог, 2020. Вип. 31. С. 157–164. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2020-31-157-164>
7. Кравець Д. Книгозбірня М. Демковича-Добрянського в контексті формування приватних бібліотек у діаспорі другої половини ХХ ст. // Народознавчі зошити. 2021. № 6 (162). С. 1367–1375.

REFERENCES

1. Zhelezniak, M., & Ishchenko, O. (2017). Entsyklopediia ukrainoznavstva yak ob'iekt i dzherelna baza v naukovykh doslidzhenniakh [The Encyclopedia of Ukraine as an object and a source in scientific researches]. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 8-9, 40-54. <https://doi.org/10.37068/evu.8-9.4> [In Ukrainian].
2. Zhukovskiy, A. (2009). "Entsyklopediia ukrainoznavstva" [Encyclopedia of Ukraine]. *The Encyclopedia Herald of Ukraine*, 1, 14-22. <https://doi.org/10.37068/evu.1.2> [In Ukrainian].
3. Zhukovskiy, A. (2000). Narys istorii Naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Yevropi [Essay on the history of the Shevchenko Scientific Society in Europe]. Lviv, Ukraine; Paris, France. [In Ukrainian].
4. Zhelezniak, M. (Ed.). (2018). Z laboratorii tvorennia "Entsyklopedii ukrainoznavstva" [From the backstage work on the Encyclopedia of Ukraine]. Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.37068/b/9789660286665> [In Ukrainian].
5. Kravets, D. (2017). Arkhiv Mykhaila Demkovycha-Dobrianskoho u fondakh viddilu rukopysiv Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka [The archive of Mykhailo Demkovych-Dobriansky in funds of the Department of manuscripts of Vasyl Stefanyk National Scientific Li-

- brary of Ukraine in Lviv]. *Zapysky Lvivskoi Natsionalnoi Naukovoї Biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka*, 9, 474-485. [In Ukrainian].
6. Kravets, D. (2020). Yevreyskyi ta polskyi dyskursy u seredovyshchi ukrainskoi diaspory v 1940-1980 rr. (za materialamy arkhivu M. Demkovycha-Dobrianskoho) [Jewish and Polish discourses among the Ukrainian diaspora in 1940s-1980s (based on Mykhailo Demkovych-Dobriansky archive)]. *Naukovi Zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka akademiia". Serii "Istoriychni Nauky"*, 31, 157-164. <https://doi.org/10.25264/2409-6806-2020-31-157-164> [In Ukrainian].
  7. Kravets, D. (2021). Knyhozbirnia M. Demkovycha-Dobrianskoho v konteksti formuvannya pryvatnykh bibliotek u diaspori druhoi polovyny 20 st. [Book collection of M. Demkovych-Dobriansky in the context of Ukrainian diaspora libraries is second half of 20th cent.]. *Narodoznavchi Zoshyty*, 6, 1367-1375. [In Ukrainian].

Рукопис одержано 24.05.2023

Danylo KRAVETS, Ph.D. (History), Research Associate, Department of Manuscripts, Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv; Senior Lecturer, Department of History, Museum Studies and Cultural Heritage, Lviv Polytechnic National University (Lviv, Ukraine).

Epistolary of M. Demkovych-Dobriansky and V. Kubyovych as source for émigré Shevchenko Scientific Society work research.

The aim of the work. The research analyzes the epistolary of M. Demkovych-Dobriansky stored in the Department of Manuscripts of Vasyl Stefanyk National Scientific Library of Ukraine in Lviv. The purpose of the proposed paper is to analyze and present the letters of both V. Kubyovych and M. Demkovych-Dobriansky as an historical source for a research of emigre Shevchenko Scientific Society work. **The methodology** is based on the principles of historicism, objectivity, as well as on general historical methods – chronological, retrospective, problem-thematic and statistical-analytical. **The scientific novelty** of the paper lies in the review of the director of the emigre Shevchenko Scientific Society (France) V. Kubyovych and journalist and editor-in-chief of the Ukrainian edition of Radio Liberty M. Demkovych-Dobriansky. **Conclusion.** The Encyclopedia of Ukraine, published during the 1950-1980s was published under the auspices of the Shevchenko Scientific Society in French city of Sarcelles. This encyclopedia is one of the greatest achievements of Ukrainian science. As a result of the research, it was proved that M. Demkovych-Dobriansky took an active part in editing and reviewing particularly controver-

sial articles-slogans concerning the history of the Second World War and the Ukrainian diaspora – "Ukrainian National Council in Lviv" (1941), "Ukrainian National Council in Kyiv" (1941), "Ukrainian National Council" (1947–1978), "Ukrainian People's Republic in Exile", "Ukrainian Union of State Farmers", "Folsdeutsche", "Ukrainian National State Union", "Hans Frank" and others. An important contribution of M. Demkovich-Dobriansky to the Encyclopedia of Ukraine were his great articles "Great Britain" and "Nation".

Key words: M. Demkovich-Dobriansky, V. Kubyovych, Shevchenko Scientific Society in Europe (Sarcelles), diaspora, Encyclopedia of Ukraine.